

Д-р Петар Аџанасов
ИСППИ

„ЕТНИЧКИТЕ ЈАЗЛИ” И МАКЕДОНСКИОТ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

АПСТРАКТ

Во оваа статија предмет на интерес се „етничките јазли” во македонското општество, како пречка за политичка интеграција на државата. Овие „етнички јазли” имаат директно негативно влијание врз односите меѓу Македонците и Албанците, но и во насока на постигнување на стратешките цели на државата. Македонија без добра политичка интегрираност, без добар баланс меѓу правата и одговорностите на заедниците и без добар мултикултурен функционален модел, нема да може да напредува. Надминувањето на состојбата во која „етничките јазли” ја попречуваат општествено-политичката интеграција е услов без кој Република Македонија нема да може

Petar Atanasov, Ph.D.
ISPJR

“THE ETHNIC GAPS” AND THE MACEDONIAN MULTICULTURALISM

ABSTRACT

The subject of interest of this paper is the ‘ethnic gaps’ existing in the Macedonian society as an obstacle to political integration of the state. These ‘ethnic gaps’ have a direct adverse effect on the relations between the Macedonians and the Albanians, but also in terms of attaining the strategic goals of the state. Without a good political integration, without a good balance between the rights and the responsibilities of the community and without a good multicultural functional model, Macedonia cannot make any progress. Overcoming the state in which the ‘ethnic gaps’ hinder the socio-political integration presents a condition which unless met will not enable the Republic of Macedonia

да произведе „пограѓанско” општество и поголем развој и напредок и како држава и како општество.

Клучни зборови: етничност, „етнички јазли”, етнички заедници, мултикултурализам, Рамковен договор

to generate a ‘more civil’ society and a major development and progress of both the state and the society.

Key words: ethnicity, ‘ethnic gaps’, ethnic communities, multiculturalism, Framework Agreement

petar@isspi.ukim.edu.mk

ВОВЕД

Од една страна, во Република Македонија работите најчесто се гледаат преку „етнички диоптрии”, особено кога се работи за прашања од голема важност за заедниците, пред се, за македонската и за албанската заедница. Кога тоа се случува тогаш групите разменуваат строго „етнички аргументи”. Од друга страна, прогресот на Р. Македонија постојано ќе зависи од внатрешната политичка интеграција која е поврзана со два процеса: функционирањето на правната држава и почитувањето на човековите права и економскиот напредок на државата и животниот стандард на граѓаните. Ако ова се поврзе, стабилноста на Македонија најмногу ќе зависи од добрите етнички односи и коезистенција меѓу Македонците и Албанците. Проверено! Кога зборуваме за македонските состојби секогаш мора да размислуваме за поврзаноста меѓу етничките заедници и мултикултурализмот (или како што милуваат политичарите, за мултиетничкото општество). Мултикултурализмот што се нормираше во изминатите неколку години произведе повеќе дилеми и проблеми отколку што понуди трајни и одржливи решенија. Притоа, мора да се каже дека во македонското општество во наредниот период моделот на со-живеење ќе мора да се движи во рамките на пост-охридска Македонија, му се бендисувало тоа некому или не. Оттука, овој текст ќе се занимава со правците на развој на мултикултурализмот во Македонија, односно со „етничките јазли”, како најголема пречка за хармонизирање на македонската мултикултурност. Во текстот главно ќе се користи социолошкиот пристап на мултикултурализмот кој е „примарно фокусиран на социјалниот живот во мултикултурното општество, на начин на кој културните разлики во него се продуцираат, усво-

јуваат или репродуцираат, и на прашањата и проблемите што притоа се генерираат” (Wievorka, 1998). Социолошкиот пристап е најсоодветен за анализа на македонскиот мултикултурен модел затоа што тој мултикултурализмот го третира проблемски. Во таа насока, сигурно дека Рамковниот договор е почетно решение или одговор на проблемите на македонската интегрираност, но потрајна солуција ќе мора да се бара само доколку се расчленат „етничките јазли” и конечно се конструира македонското граѓанско ткиво. Се разбира, на мултикултурен начин.

ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И ЕТНИЧНОСТА

Мултикултурализмот се состои во маневрирање меѓу две дијаметрално спротивставени опасности: пасноста од омеѓување на малцинството во гето и заканата за негово разложување преку асимилација. Мултикултурализмот прави напор да ги помири барањата за културна специфичност и за универзалните права во областите како што се јазикот, религијата и образованието. Multikulturalizmot треба да обезбеди модел на помирување, притоа, избегнувајќ и ја слепата улица на апстрактниот универзализам, што ги негира разликите, и девијацијата на комунитаризмот, како ограничување на личната автономија. (Wievorka, 1998) Можно ли е ова? Како можат да се прифатат истовремено и посебноста и универзалноста, поточно, барањата и за различност и за еднаквост? Ова е главното мултикултурно прашање, центарот на влијанието на мултикултурните интервенции. За овој антагонизам може да се преговара во практиката – но никогаш нема да се дојде до крајно решение. Мора да се конструираат различни и нови јавни сфери во кои сите партикуларности ќе мораат да преговараат, а елементите што преговараат да ја задржат својата различност. (Hall, 2001) Токму недофатливоста на крајното решение е предизвикот на мултикултурализмот како одговор на новите мултикултурни дилеми. Но, иако постојат многу опции, мал е изборот а бројни се опасностите во повеќето од хетерогените општества поделени по етничка и по верска линија. За спецификите на контекстите и различните карактеристики на повеќето општества и да не говориме. Сите се уникати и оригинали. Но проблемот им е ист: како да се помират индивидуалните и колективните права а притоа се уште да говориме за модерно демократско општество.

Многумина се обиделе да ги анализираат моделите на мултикултурните општества. Има многу поделби, но подолу елаборираната поделба се чини поблиска до македонското општество со оглед на неговата политичка единственост. Особено моделот на мозаик: „секоја боја единствена и различна”. Како модел на општество, мултикултурализмот се остварува во две спротивни верзии:

- Едната се одликува со славење на хибридноста, измешаноста, трансформацијата на нови и неочекувани комбинации на луѓе, култури, идеи, политики, уметности итн. Смеса, мешавина, малку

од ова малку од она е начинот на кој новините влегуваат во светот. Мешавината се однесува на измешаноста и фузијата на културите дури и во секој поединец,

- Различен модел на мултикултурно општество може да се најде во Лос Анџелес (Л.А. 2000), поточно, во извештајот за иднината на градот поднесен од градските власти. Во извештајот се вели: Мислете на Лос Анџелес како мозаик, при што секоја боја е единствена и различна, жива и важна за целината. (Joppke and Lukes, 1999)

Во мултикултурниот модел важна улога игра и етничноста како категорија, која е можеби суштински елемент на теориите за мултикултурализмот. Имено, се поставува прашањето за моќта на етничноста на колективно ниво и нејзината експлозивна и долготрајна сила. Етничноста можеби е поим фундаментален за разбирањето на односите меѓу различните етнички ентитети. Етничноста генерално има организациски, политички и симболички аспекти. Според некои автори, етничноста е постојано проширување на поимот етничка група, од малцинставата, па се до главните елементи во општеството. За да се појави етничноста групите мора да имаат минимум контакт меѓу себе и мора да ги разгледуваат идеите за себе и за другите како културно различни едни од други. Ако овие услови не се исполнети, не постои етничност, бидејќи етничноста е главно аспект на односите, таа не е сопственост на групата. Ова е клучен момент. Етничноста е аспект на социјалниот однос меѓу претставници што се гледаат себеси како културно различни од членовите на другите групи со кои тие имаат минимум редовна интеракција. Затоа може да се дефинира како социјален идентитет. Кога културните разлики се отсликуваат во интеракцијата меѓу членовите на групите, социјалниот однос има етнички елементи. (Атанасов, 2003: 39-40)

Колку што е посилен процесот на играта „ние“ против „нив“, толку повеќе е расте чувството за националниот (етнички) идентитет. На луѓето им се потребни мобилизирачки фактори, тие сакаат да припаѓаат на големи групи, на некое „проширено семејство“ – нација, етничка група, итн. Етничноста се докажа како едно од најмоќните лепила во последните декади на 20-иот век. Македонија не е исклучок од ова. Таа само го потврдува и правилото и трендот на ре-етнизација на светот во втората половина на минатиот век. Но етничноста истовремено е и најголема сила што директно влијае врз моделот на мултикултурализам, кој на Македонија во овој момент му е толку многу неопходен.

ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ЕТНИЧКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

Во Република Македонија ко-егзистираат две во многу нешта различни етнички заедници, од неколку аспекти на гледање: јазик, религија и општествен развој. Освен овие две групи – Македонци и Албанци, и другите етнички заедници имаат сопствени карактеристики кои ги одделуваат како посебни

заедници. Затоа теоријата за мултикултурата како мозаик е доста пластична за описот на македонското општество. Сите со своите специфики, но и како дел од целината. Исто така и етничноста како карактеристика е важен дел на меѓуетничките односи во општеството. Моќта на етничноста се отсликува, пред се, во етнополитичката мобилизација на Албанците. Клучен момент за неостварената интеграција, согледувајќи ги наведените елементи, е токму проблемот на разликите поради кои во општеството не се изградија кохезивни елементи. Македонците и Албанците со децении живеат на ист простор, но не заедно, туку едни покрај други, „се мешаат, но не се здружуваат” (Rex, 1997). Поделеноста на општеството беше еден од иницирачките елементи за недоразбирањата меѓу Македонците и Албанците што резултираше со конфликтот во 2001 година и со Рамковниот договор потпишан од сите поголеми политички партии во тој момент.

Рамковниот договор има повеќе елементи и нуди повеќе решенија. Се залага за мултикултурна Македонија и за интеграција на заедниците во граѓанското ткиво на државата. Истовремено, сака да ги помири етничките барања и да создаде кохезивно општество. Ако Босна покажа дека апсолутизирањето на етничките разлики носи бескрајни несогласувања и конфликти, Македонија се обиде да го избегне овој случај. Рамковниот договор „навива” за граѓанска Македонија. На примерот на Македонија може да се констатира дека без поголема нагласеност на граѓанските наместо на етничките права во општеството, а поставеноста на решенијата на Охридскиот договор тоа го овозможува, пред се во насока на правење повидлива дистинкција меѓу државата и нацијата и деволуција на централните функции на локално ниво, Македонија ниту ќе достигне поквалитетно ниво на хумана безбедност ниту ќе е прогресирана како матрица за еден модел на мултикултурно живеење кој ги признава разликите, но не ги апсолутизира. (Атанасов, 2007)

Денес, една од главните дилеми во пост-охридска Македонија е, како да се усогласат двата национализма – македонскиот „граѓански” и албанскиот „етнички”. Во таа насока, Рамковниот договор во голем дел беше обид за разрешување на важни прашања од националната агенда на државата. Во македонското општество менаџирањето на „етничките јазли” ќе мора да ги помири двата национализма; во спротивно „борбата” за ресурси и симболи меѓу Македонците и Албанците ќе ја јакне афективноста кон сопствениот национален (етнички) идентитет, со што ќе јакне и потенцијалот за дезинтеграција на општеството. Ова е еден од оние општествени (политички) конфликти кај кои компромисот е тежок – ако не и невозможен. Според теоријата, кога политиката на групите ќе се трансформира во политика за признавање, таа брзо се преобразува во групен конфликт на интереси. Признавањето е проблематично, бидејќи сигнализира подигнување на конфликтот за материјални добивки во конфликт за идентитетот на општеството меѓу најголемите групи во општеството. Излезот од ова е реорганизација, дезорганизација или нова организација. Притоа, изборот на решенија меѓу два модалитета е најчесто

правило. Главен лајт-мотиф за акција на групите се секако нивните „етнички чувства”.

Она што е од интерес за Македонците е нивниот страв за зачувување на државата како нација-држава, имајќи ја предвид мултиетничката композиција на општеството и бројноста на Албанците. Она што е од интерес за Албанците е нивното барање поголеми политички (етнички) концесии. Вододелницата на овие спротивставени позиции во Македонија е Рамковниот договор потпишан во 2001 година. Со Рамковниот договор, Албанците го подигнаа својот политички статус во Македонија и добија културни концесии и правна заштита, наспроти обидите за мајоризација на Македонците. (Атанасов, 2008) Најважни придобивки за Албанците се употребата на албанскиот јазик како официјален, правична застапеност во институциите на државата, децентрализацијата на централната власт и уставно заштитните механизми. Како поттекст на промените што ги донесе имплементацијата на Рамковниот договор е „отпорот” кај Македонците за откажување од монополот и сопственоста на националната матрица (или доминантна политичка моќ). Притоа, воспоставена е одредена поделба на моќта барем за некои прашања, како и поделба на ресурсите со цел да се исполнат албанските барања за еднаков јавен статус на нивниот јазик и правична и соодветна застапеност во државните институции. Македонците се уште сакаат да ја гледаат Македонија како нивна „природна” држава и неволно прават отстапки во корист на Албанците. Сепак, Македонците тешко ќе ја оддржуваат социјалната кохезија на својот мултикултурен модел, додека, пак, Албанците и понатаму ќе инсистираат на пререструктурирање на политичкиот модел што ги привилегира Македонците. Обидите на Македонците како „природен процес” да ги асимилираат малцинските култури, во случајот со Албанците не успеаја.

Во процесот на македонската општествена интеграција главна пречка се токму „етничките јазли”. Еве како изгледаат неколку одговори од извршените истражувања, погледнати преку етничка призма, спроведени во Центарот за етнички и безбедносни прашања во текот на 2004-2006 година (Центарот за етнички и безбедносни прашања е составен дел на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања):

- Поделеноста меѓу Македонците и Албанците е најиндикативна кога се бара мислење за ставови, како на пример, ставот „дали Албанците беа дискриминирани како заедница пред 2001 година”. Македонците, опцијата „да” ја избрале само во 6%, додека за „не” се изјасниле 84%. Обрато: Албанците опцијата „да” ја избрале со 92%, додека за „не” се изјасниле само 3%.
- Поделеноста на мислењата се гледа и преку одговорите на ставот дека „Албанците имаат право на политичко претставување, но не се еднакви со Македонците”. Македонците со овој став „воопшто не се согласуваат” со 71%, додека Албанците за ставот „целосно се согласуваат” се изјасниле со 50% а за „делумно се согласуваат” со 27%.

- На прашањето, пак, „дали има различни мислења за внатрешното уредување на државата меѓу Македонците и Албанците” беше дадена едноставна двостепена скала со „постоеја до 2001, но веќе не” и „се уште постојат”. За првиот одговор, дека „постоеја до 2001, но веќе не” се определија само 11% од испитаниците од двете заедници, додека за „се уште постојат” се изјасниле дури 70% Македонци и 64% Албанци. (Атанасов, 2008)

Токму во пресекот на овие „етнички јазли” лежи и иднината на македонската држава и општество како функционална мултикултурна демократија. Или, повторно според нашите политичари, функционална мултиетничка демократија.

„ЕТНИЧКИ” МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

Оттука произлегува тезата, дека во македонското општество може да се идентификуваат „етнички јазли” кои ја оптоваруваат и попречуваат општествената интеграција. Промените што се случија со Рамковниот договор од 2001 година, за Македонците значат загрозување на нивната доминантна позиција и менување на политичкиот модел на државата, а за Албанците повеќе права и можности. И двете заедници за многу прашања имаат различни мислења. На пример, истражувањата покажаа дека процесот започнат со Рамковниот договор за Македонците е при крај или е завршен, а за Албанците само делумно реализиран, при што „не се решени сите нивни барања”. Поради ваквото строго „етничко размислување”, несогласности меѓу Македонците и Албанците има многу. Овие разлики најсликовито може да се претстават кога Македонците и Албанците одговараат на прашања поврзани со идентитетот:

Поделеноста е присутна и кај чувството за идентитет, при што Македонците се чувствуваат како граѓани на Република Македонија со 57% во 2006 година, додека Албанците како граѓани се „чувствуваат” само со 14%, а како припадници на сопствената етничка група дури со 50%. Во 2004 година Албанците како припадници на својата етничка група се чувствувале 40% од анкетираниите, што е индикатор за јакнење на етничкиот идентитет на сметка на граѓанскиот – од 40% на 50%. (Атанасов, 2008)

Ако за две години процентот на Албанци што се чувствуваат исклучиво како припадници на својата етничка група пораснал од 40% на 50%, тогаш, тоа зборува дека во општеството има фактори, сили или процеси кои ја јакнат „етничноста” и кои се пречка за поинтензивна комуникација и интеграција на различните етнички заедници во македонско општество. Македонците како граѓани се чувствуваат со 57%, што зборува за поклопување меѓу етничкото и

политичкото, или националното, кај Македонците. За разлика од нив, Албанците сè повеќе се чувствуваат само како припадници на својата етничка група и тоа чувство континуирано расте. Ако Рамковниот договор беше пат и начин Албанците да се интегрираат во македонското општество а притоа тоа да остане единствено, унитарно и мултикултурно, се чини дека работата не е целосно завршена. Очигледно дека за Албанците етничноста во овој момент извршува повеќе значајни функции:

- одбранбена во однос на Македонците,
- интегративна во однос на сопствената етничка заедница,
- јакнење на сопствениот идентитет,
- заштита од асимилација,
- поддршка за редистрибуцијата на ресурсите,
- зајакнување на политичкиот статус во државата,
- елиминирање на малцинскиот статус во општеството,
- нови работни места за „нивните граѓани”,
- право на поголема контрола врз сопствениот развој.

Во оваа насока, правецот на развој на општеството ќе мора да го следи балансот меѓу либерализмот и мултикултурализмот како политика, иако тоа никаде не се истакнува децидно, туку мора да се бара меѓу редови. Ова се однесува особено на суб-национално ниво, поточно на малцинските заедници и воопшто на заедниците кои се еден од суштинските субјекти кои треба да се заштитат преку политиката. Безбедноста на заедницата е важен услов за целосното остварување на човековата безбедност. Не само заради севкупниот културен развој на членовите на малцинската заедница, туку и поради огромната важност што заедницата ја има во сите релации и односи во групата. Доколку една заедница не се „чувствува” безбедно, таа се мобилизира и започнува да се бори за својата безбедност и своите права (независно од објективноста или субјективноста на перцепциите). Значи, во хетерогените региони безбедноста на заедницата е предуслов за безбедност на поединецот. Овде нема да навлегуваме во ограничувањата што етничките лидери и „закони” им ги наметнуваат на своите членови. Само истакнуваме, дека индивидуалната безбедност често не може да се оствари без и пред безбедноста на заедницата, односно, голем предизвик е таа да се реализира надвор од концептот за националната безбедност. (Атанасов, 2007) Во случај кога процесите на интеграција не ги даваат очекуваните резултати, тогаш меѓу контраиндикациите секако ќе е го најдете и јакнењето на етничките идентитети. Надминувањето на состојбата во која „етничките јазли” ја попречуваат општествената интеграција е услов без кој Република Македонија нема да може да произведе „пограѓанско” општество и поголем развој и напредок, и како држава и како општество. Заради остварување на оваа цел граѓаните во македонското општество ќе мора да пронајдат повеќе заеднички „граѓански” цели и вредности.

Согласности меѓу Македонците и Албанците во овој момент има малку и недоволно. Една од нив е ставот, што е избор и на Македонците, дека целта на Рамковниот договор беше зголемување на правата на Албанците. Ако Македонците полека го прифаќаат Рамковниот договор како нешто што е составен дел на македонската историја, тогаш може да говориме за нова фаза во односите меѓу Македонците и Албанците. Секако, прифаќањето на овој став не значи дека Македонците се подготвени за големи отстапки во однос на националната културна матрица. Согласно е постигната и по прашањето за приоритетите на патот кон Европската унија, а тоа се: борбата против корупцијата, функционирањето на правната држава и подобрувањето на економската состојба. Најинтересна согласност е, секако, ставот по прашањето, од што најмногу зависи стабилноста на Македонија. Македонците со 63% сметаат дека стабилноста на Македонија зависи пред се од „повисокиот животен стандард”, а 18% од интеграцијата во Европската унија. Албанците, пак, за повисокиот животен стандард се определиле со 47%, додека за интеграцијата во Европската унија се изјасниле со 24%. И двата приоритета се од доменот на не-етнички категории. За тоа, какви видови кризи се „веројатни” во иднина, исто така, е обезбедена согласност дека тоа се економските кризи – со 49% кај Македонците и 53% кај Албанците. За опциите политички и безбедносни кризи, во 2006 година се изјасниле многу помал број анкетирани. (Центар за етнички и безбедносни прашања – ИСППИ) Значи, меѓу приоритетите на владата се примарно економските теми кои би требало да ги „омекне” и етничките проблеми. „Етничките тензии” често се последица на други нерешени структурни прашања во општеството. Тие се меѓу најранливите и најчесто први страдаат во променливи времиња. Македонија е добар пример за тоа.

ЗАКЛУЧОК

Во македонското општество преовладуваат етничките идентитети, особено во дистинктивноста меѓу Македонците и Албанците, а обидите за интеграција се уште промовираат групна диференцијација и тензии. И покрај обидите на државата да го интегрира и хомогенизира политичкото ткиво на општеството, овие обиди даваат контра ефекти пред се поради „етничките јазли” и етнизацијата на повеќето сфери во општеството. Накусо, луѓето најчесто размислуваат „етнички”. Причините за тоа се повеќеслојни и многуфакторски. Овде нема простор за нивна елаборација. Во македонското општество, пак, според досегашните показатели и перформанси и натаму јакне етничката диференцијација, со можност таа евентуално да се „разложува” преку:

- поправедна социо-економска редистрибуција, што и се случува, особено во контекст на децентрализацијата и пост-охридска Македонија,
- поголема интерсекциска комуникација, што особено не се случува по конфликтот од 2001 година, а што беше нешто многу нормално

во еден друг систем, кога македонското општество беше интегрирано општество, и

- европската интеграција како контекст во кој квалитетот на живот ќе биде многу поважен отколку квантитетот (бројките) што по Рамковниот договор стана најважен дел на македонскиот мултикултурализам.

Пред македонското општество се наоѓаат две линии на развој: првата, моделот на мултикултурализам; и втората, пост-етничкиот модел. Во првата варијанта, ќе расте значењето на етно-културните разлики, но, иако ќе се промовира „мултикултура“, ќе се зајакнува групната диференцијација по етничка линија. Ќе мора да се подобрат многу структурни елементи за да се изгради мултикултурализам во една интеркултурна смисла отколку сегашната “мултикултурна гетоизација”. Во втората варијанта, ќе расте значењето на индивидуалниот избор, со создавање поголеми можности што ќе значи натпревар ослободен од стегите на етнизацијата. Во тој натпревар нема да бидат сите успешни. Но, успешните ќе имаат поголеми можности од не-етнички карактер. Ако додадеме дека истиот натпревар како нација не очекува во европски рамки, тогаш е подобро навреме да се престоиме, сите заедно. Невозможно, зар не?!?

Литература

- Атанасов, П. (2008), Охридскиот Рамковен договор: етничките јазли и општествената интеграција, во Симоска, Е. и група автори, *Имплементација на Рамковниот договор*, ИСППИ (подготовка за печат)
- Атанасов, П. (2007). Националната безбедност наспроти принципите на хуманата безбедност, Меѓународна конференција, Фридрих Еберт Македонија (подготовка за печат)
- Атанасов, П. (2003). *Мултикултурализмот како теорија, политика и практика*, Евро-Балкан Пресс
- Guibernau, M, Rex, J. (1997) *The Ethnicity Reader*, Polity Press
- Hall, S. (2001). *Un/Settled Multiculturalism: Diasporas, Entanglement, Transruptions*, Zed Books, 209-238.
- Joppke, C. and Lukes, S. (1999). Introduction, *Multicultural Questions*, University Press Oxford, 1-24.
- Wievorka, M. (1998). Is multiculturalism the solution? *Ethnic and Racial Studies*, 21 (5), 881-910.